

**SUN'IY INTELLEKT VA ALGORITMLARGA BO'LGAN KOGNITIV
ISHONCHNING SHAXSIY QAROR QABUL QILISH JARAYONLARIGA TA'SIRI**

Bannobova Munisa Ma'ruf qizi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada sun'iy intellekt (SI) va algoritmik tizimlarga nisbatan shakllanayotgan kognitiv ishonch fenomeni hamda uning shaxsiy qaror qabul qilish jarayonlariga ko'rsatadigan ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Zamonaviy raqamli jamiyatda insonlar kundalik hayotda, ta'lim, tibbiyot, moliya va boshqaruv sohalarida algoritmik tavsiyalar asosida qarorlar qabul qilmoqda. Tadqiqotda algoritmik avtoritet, avtomatlashtirilgan qarorlarga ortiqcha ishonch va kognitiv yuklamaning kamayishi bilan bog'liq psixologik omillar yoritiladi. Shuningdek, sun'iy intellektga bo'lgan ishonchning ijobiy va salbiy jihatlari muvozanatli tarzda baholanadi.*

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, algoritmik ishonch, kognitiv jarayon, qaror qabul qilish, raqamli psixologiya, avtomatlashtirish.*

Sun'iy intellekt va algoritmik tizimlarning kundalik hayotga chuqur kirib borishi natijasida insonning qaror qabul qilish mexanizmlarida sezilarli kognitiv o'zgarishlar yuz bermoqda. Kognitiv ishonch tushunchasi bu jarayonda markaziy o'rin egallab, shaxsning texnologik tizimlar tomonidan taqdim etilgan axborot va tavsiyalarga nisbatan ongli yoki ongsiz ravishda ishonch bildirish darajasini ifodalaydi. Zamonaviy foydalanuvchi ko'pincha algoritmik tavsiyalarni yuqori aniqlik va xolislik timsoli sifatida qabul qilib, ularni inson omiliga nisbatan kamroq xatolikka yo'l qo'yadi, deb hisoblaydi²⁴.

Algoritmik tizimlarga bo'lgan bunday ishonch, avvalo, ularning katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkor va tizimli tarzda tahlil qilish imkoniyati bilan izohlanadi. Inson miyasi cheklangan kognitiv resurslarga ega bo'lib, murakkab va ko'p omilli vaziyatlarda xatoga yo'l qo'yish ehtimoli yuqori bo'ladi. Sun'iy intellekt esa ushbu jarayonni avtomatlashtirib, qaror qabul qilishda kognitiv yuklamani sezilarli darajada kamaytiradi²⁵. Natijada shaxs algoritmik tavsiyalarni qaror qabul qilishda qulay va ishonchli tayanch sifatida qabul qila boshlaydi. Biroq algoritmik tavsiyalarga bo'lgan kognitiv ishonchning kuchayishi insonning tanqidiy fikrlash qobiliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxs sun'iy intellekt tavsiyalarini ko'p marotaba muvaffaqiyatli deb qabul qilgan sari, ularni tekshirish va baholash ehtiyoji kamayadi²⁶. Bu holat "avtomatlashtirilgan itoatkorlik" deb atalib, insonning mustaqil qaror qabul qilish faolligini pasaytiradi. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, navigatsiya tizimlari va tavsiya algoritmilarida bu jarayon yaqqol namoyon bo'ladi.

²⁴ Floridi L. The Ethics of Artificial Intelligence. – Oxford: Oxford University Press, 2021. – 312 p.

²⁵ Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. – 499 p.

²⁶ Lee J. D., See K. A. Trust in Automation: Designing for Appropriate Reliance // Human Factors. – 2004. – Vol. 46, No. 1. – P. 50–80.

Shuningdek, algoritmik ishonch insonning intuitiv va tajribaga asoslangan qaror qabul qilish mexanizmlarini ikkinchi darajaga surib qo'yadi. Qaror qabul qilishda shaxsiy tajriba, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy kontekst o'rnini texnologik hisob-kitoblar egallay boshlaydi²⁷. Bu esa ayrim hollarda qarorlarning kontekstdan uzilishiga va insoniy omilni hisobga olmaslikka olib kelishi mumkin. Masalan, tibbiyot yoki kadrlar tanlash jarayonlarida algoritmik qarorlar individual holatlarni yetarlicha inobatga olmasligi ehtimoli mavjud. Sun'iy intellektga bo'lgan haddan tashqari ishonchning yana bir muhim jihati – mas'uliyatning diffuziyasi bilan bog'liq. Agar qaror algoritm tavsiyasiga asoslangan bo'lsa, shaxs ko'pincha uning oqibatlari uchun javobgarlikni texnologik tizim zimmasiga yuklashga moyil bo'ladi²⁸. Bu holat psixologik jihatdan shaxsiy mas'uliyat hissining susayishiga va qaror qabul qilishda befarqlikning kuchayishiga olib keladi.

Shu bilan birga, sun'iy intellekt va algoritmik tizimlarga nisbatan kognitiv ishonchni mutlaq salbiy hodisa sifatida baholab bo'lmaydi. To'g'ri boshqarilgan va ongli nazorat ostidagi algoritmik yordam insonning qaror qabul qilish sifatini oshirishi, xatolar sonini kamaytirishi va resurslardan samarali foydalanish imkonini yaratadi. Muhim jihat shundaki, algoritmlar inson fikrlashini to'liq almashtiruvchi emas, balki uni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida qabul qilinishi lozim²⁹. Natijada, shaxsiy qaror qabul qilish jarayonlarida sun'iy intellektga bo'lgan kognitiv ishonch inson va texnologiya o'rtasidagi murakkab psixologik va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirmoqda. Ushbu munosabatlar muvozanatli yondashuvni, tanqidiy fikrlashni va ongli nazoratni talab etadi. Aks holda, algoritmik qulaylik insonning mustaqil fikrlash salohiyatini cheklovchi omilga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Floridi L. The Ethics of Artificial Intelligence. – Oxford: Oxford University Press, 2021. – 312 p.
2. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. – 499 p.
3. Lee J. D., See K. A. Trust in Automation: Designing for Appropriate Reliance // Human Factors. – 2004. – Vol. 46, No. 1. – P. 50–80.
4. Mittelstadt B., Allo P., Taddeo M., Wachter S., Floridi L. The Ethics of Algorithms: Mapping the Debate // Big Data & Society. – 2016. – Vol. 3, No. 2.
5. Bryson J. J. Accountability in Artificial Intelligence Systems // AI & Society. – 2019. – Vol. 34. – P. 1–16.

²⁷ Mittelstadt B., Allo P., Taddeo M., Wachter S., Floridi L. The Ethics of Algorithms: Mapping the Debate // Big Data & Society. – 2016. – Vol. 3, No. 2.

²⁸ Bryson J. J. Accountability in Artificial Intelligence Systems // AI & Society. – 2019. – Vol. 34. – P. 1–16.

²⁹ Parasuraman R., Riley V. Humans and Automation: Use, Misuse, Disuse, Abuse // Human Factors. – 1997. – Vol. 39, No. 2. – P. 230–253.

6. Parasuraman R., Riley V. Humans and Automation: Use, Misuse, Disuse, Abuse // Human Factors. – 1997. – Vol. 39, No. 2. – P. 230–253.
7. Shneiderman B. Human-Centered Artificial Intelligence. – Oxford: Oxford University Press, 2020. – 376 p.
8. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – 4th ed. – Pearson, 2021. – 1136 p.
9. Autor D. H. Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation // Journal of Economic Perspectives. – 2015. – Vol. 29, No. 3. – P. 3–30.
10. Wachter S., Mittelstadt B., Russell C. Counterfactual Explanations without Opening the Black Box // Harvard Journal of Law & Technology. – 2018. – Vol. 31, No. 2. – P. 841–887.